

OSMANLI MEDRESELERİNDE ÖĞRETİLEN BELÂGAT KİTAPLARI*

Muhittin ELİAÇIK¹

ÖZET

Osmanlı medreselerinde dersler genellikle Osmanlı coğrafyası dışında yaşamış âlimlerin eserleri ve bunlara yazılmış şerh, telhis, haşiye, muhtasar, terceme vs.den okutulmuş ve bu âlimlerin görüş ve düşünceleri giderek eğitim-öğretim, devlet ve toplumda da hâkim hâle gelmiştir. Medreselerde okutulan derslerin başta gelenlerinden birisi de belâgat olup, bu dersin kitabı genellikle Siracüddin es-Sekkâkî (ö.1228)'nin *Miftâhu'l-Ulûm* adlı eserine dayanmıştır. Hatta Osmanlı medreselerinin hiyerarşik yapısında alttan ikinci sırada yer alan *Miftâh Medreseleri* bu adı, burada bu kitabın çok okutulmasından dolayı almıştır. Bilindiği üzere, Osmanlı'da medreselerin hiyerarşik yapısı Fatih'in kurduğu Sahn-ı Semân ile birlikte yeniden düzenlenmiş ve medreseler aşağıdan yukarıya doğru yükselen hiyerarşik bir yapıya sahip olmuş, en alt seviyede kelâm ile ilgili *Hâşiye-i Tecrid* kitabının okutulduğu *Tecrid Medreseleri*, ikinci sırada belâgata dair Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-ulûm* adlı eserinin okutulduğu *Miftâh Medreseleri*, daha sonra da sırayla *Kırklı Medreseler*, *Hâric Ellili Medreseler*, *Dâhil Ellili Medreseler* gelmiş, en üstte de *Sahn-ı Semân Medreseleri* yer almıştır. Medreselerde belâgat dersi, kelâm ve fıkıh ile birlikte temel derslerden olmuş, daha üst medreselerde ise Arapça gramer konuları, mantık ve fıkıh usulü gibi yardımcı dersler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Medrese, ders kitabı, belâgat kitapları.

¹ Prof. Dr.; Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

* Bu makale, 25-27 Ekim 2013 tarihlerinde Siirt'te düzenlenen "Medreseler ve Din Eğitimi Sempozyumu"nda sunulmuş olan tebliğin yeniden ele alınıp düzenlenmiş şeklindedir.

RHETORIC BOOKS TAUGHT IN OTTOMAN MADRASAS

ABSTRACT

The courses in Ottoman Madrasahs were generally from the works of scholars and explanations, compendiums, footnotes, concise, translations etc. written to them who lived out of Ottoman region and the views of these scholars have been gradually gotten the nod over educational institutional, government and the society as well. One of the leading courses taught in Madrasahs was rhetoric and largely based on the work of Siracüddin es-Sekkâkî's (death.1228) *Miftâhu'l-Ulûm*. Insomuch that *Miftah Madrasahs*, at the bottom of the second place in hierarchical structure of the Ottoman Madrasahs, got that name due to this course's being taught so frequently in this Madrasah. As is known, the hierarchical structure of the Ottoman Madrasahs were reformed by Sahn-ı Semân that Fatih, the Conqueror founded and the Madrasahs had a hierarchical structure from bottom to top; at the very bottom level, there were *Tecrîd Madrasahs* that *Hâşiye-i Tecrîd* book was taught which was about Remarks; in the second place, there were *Miftâh Madrasahs* that Sekkâkî's *Miftâhu'l-ulûm* work was taught which was about rhetoric and then in sequence, there have been *Kırklı Medreseler* (Forty Madrasahs), *Hâric Ellili Medreseler* (External Fifty Madrasahs), *Dâhil Ellili Medreseler* (Internal Fifty Madrasahs); on the top, there were *Sahn-ı Semân Madrasahs*. The rhetoric courses together with Remarks and Islamic Jurisprudence were basic courses in Madrasahs, and in much higher Madrasahs, Arabic grammar subjects and other supplementary courses such as Logic and Islamic Jurisprudence were taught in Madrasahs, too.

Keywords: Madrasah, textbook, rhetoric books.

GİRİŞ

İslâm âleminde orta ve yüksek tahsil kurumları olan medrese sistemi Selçuklu veziri Nizâmülmülk'ün kurduğu bir kurum olarak kabul görmekle birlikte, ondan önce de medrese fonksiyonuna sahip kurumların mevcut olduğu bilinmektedir. Hz.Peygamber Mekke'den Medine'ye hicret ettiğinde bir mescit yapıp içinde eğitim-öğretim için bir bölüm ayrılmış, ilk toplu öğretim Erkâm bin Ebu'l-Erkâm bin Esed'in evinde yapılmış, sonraları ise irşat faaliyetlerine cami ve mescitlerde devam edilmiştir. Emeviler döneminde camilerde çocuklar için *küttap* veya *mektep* adıyla müstakil mektepler açılarak camiler aynı zamanda yüksek tahsil yerleri de olmuştur. Halife Me'mûn zamanında *Beytü'l-Hikme* adıyla Bagdat'ta kurulan akademi ise resmî ilk medrese sayılmış ve bu kurumda Arap, Yahudi ve Hristiyan bilim adamları bir arada faaliye göstererek Aristo ve Eflatun başta olmak üzere birçok düşünürün eserini Arapça'ya tercüme etmişlerdir. Bu dönemde Bagdat'ta *Beytü'l-ilm*, *Dârü'l-ilm* gibi kurumlar asıl medreselerin doğuşuna zemin hazırlamışlardır. Medrese ifadesi ilk defa 9.yüzyılda kullanılmaya başlamış, ancak medreselerin resmî bir kurum olarak devlet eliyle kurulması 10.yüzyılda Karahanlılar zamanında olmuştur (Özkan, 2007:10,11,13). Medreseleri ilmi geliştirmek, ulemayı maaş yoluyla devlete bağlamak, Şii-Fatimî ve Rafizî akımlara karşı Sünniliği savunmak, Şiiliğin Türkler arasında yayılmasını engellemek gibi amaçlarla kurmuş olan Selçuklular devrinde ilk medrese Tuğrul Bey tarafından 1040 yılında Nişabur'da kurulmuştur (Yücel, 2005:86-87; BİT, 1989, 14/82). Medreselerin kuruluş esasının fıkıh ilmini öğretmeye dayandığı, medrese tahsilinde fıkıh ilminin öncelikli ilim olduğu ve akli ilimlere dayalı eserlerin müfredat dışında kaldığı dikkati çeken bir husustur.

Osmanlı'da medrese, sıbyan mektebinden sonra orta ve yüksek tahsilin yapıldığı okullar olup, genel ve ihtisas olarak iki grupta ele alınmış, genel medreseler kadı, müderris ve müftüleri yetiştirmek için, ihtisas medreseleri ise edebiyat, ilahiyat, hukuk, tıp, matematik vs. alanlarda ihtisas sahibi olmak için kurulmuştur. 19. yüzyılda on iki dereceli medrese sistemine göre, ibtidâ-i hâricden Sahn-ı Semân'a kadar tahsil görenlere suhte, sahndan Süleymaniye Dârü'l-Hadisi'ne kadar tahsil görenlere de dânişmend denilmiştir. Osmanlı'da ilmîye sınıfı mensuplarını yetiştiren medreseler, II.Murad'ın Edirne ve Bursa'da kurduğu medreselerle

yükselmeye başlamış ve Fatih'in Sahn-ı Semân'ı ile zirveye çıkmıştır. Osmanlı medreseleri için 15-16. yüzyıllar yükselme, 16. yüzyıl sonları ise düşüş devri olarak kabul edilmektedir. Osmanlı medrese sisteminde Yıldırım Bâyezid devrinde düzenlemeye gidilmiş, II. Murad döneminde Edirne'deki Halebiye Medresesi'nde Tetimme ve Dârü'l-hadîs medreseleri açılmış, asıl önemli değişim ise Fatih devrinde olmuştur. Osmanlı medreseleri genellikle müderrislerinin aldıkları yevmiye miktarına göre aşağıdan yukarıya doğru sıralanmıştır. Osmanlı'da medreselerin hiyerarşisi Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulan Sahn-ı Semân ile birlikte yeniden düzenlenmiş ve medreseler giderek yükselen hiyerarşik bir yapıya sahip olmuştur. Buna göre, en alt seviyede kelâmdan *Hâşiye-i Tecrîd* adlı kitabın okutulduğu *Tecrîd Medreseleri*, ikinci sırada belâgattan *Miftâh* adlı eserin okutulduğu *Miftâh Medreseleri*, daha sonra *Kırklı ve Hariç Ellili Medreseler* yer almıştır. *Hariç Medreseleri* genellikle Osmanlılardan önceki Müslüman devlet yöneticileri, onların oğulları, kızları veya devlet erkânı tarafından yapılmış ve Osmanlı'da devlet adamları tarafından yaptırılan medreseler de bu kategoriye girmiştir. *Hariç Ellili medreselerin* üstünde, Osmanlı padişahlarıyla şehzâdeler, valide sultanlar, hanım sultanlar ve padişah kızları tarafından yaptırılmış olan *Dâhil Ellili Medreseler* bulunmuş ve 16.yüzyıldan sonra devlet erkânı tarafından yaptırılan birçok medrese de bu statüyü kazanmıştır. Fatih külliyesi içinde en yüksek statülü medreseler ise *Sahn-ı Semân Medreseleri* olmuştur (Hızlı, 2008: 27, 28).

Osmanlı medreselerinde 16. yüzyılın ortalarına kadar müderris merkezli bir sistem hâkim olmuş ve eğitim-öğretim faaliyetleri, kısmen vâkıfın, ama daha çok geleneğin belirlediği bir çerçeve içinde yürütülmüştür. Müfredatı müderris tarafından belirlenen dersler, seçilen belli kitapların okutulması şeklinde olmuş ve belli sürede okunması gereken kitapların belli bölümleri tamamlanmadıkça başka bir derse geçilmemiştir. Dolayısıyla medreselerde sınıf geçme yerine ders/kitap geçme usulü uygulanmış ve ders kitabının adı ile anılan dersler o kitap üzerinde takrir yoluyla yapılmış ve okutulan dersler aşağı dereceli medreselerde muhtasar, yüksek dereceli medreselerde ise mufassal olarak işlenmiştir. Osmanlı medreselerinde okunan ilimler 'ulûm-ı âliye (alet ilimleri) ve ulûm-ı 'âliye (yüksek ilimler) olarak adlandırılıp kelâm, mantık, belâgat, lügat, nahiv, hendese, hesap, hey'et, felsefe, tarih, coğrafya gibi dersleri ulûm-ı âliye (alet ilimleri); Kur'ân, hadîs, fıkıh gibi dersler de "ulûm-ı 'âliye" (yüksek ilimler) olarak

değerlendirilmiştir. Osmanlı medreselerinde: Arapça (sarf, nahiv, belâgat vs.), tefsir, hadis, fıkıh, kelâm ve akâid, mantık dersleri verilmiştir (Hızlı, 2008:28-29,33). Medreselerde okutulacak dersler, özellikleri ve müderrisin kimliği ve mezhebi, öğrettiklerinin muîd tarafından tekrar edilmesi gibi ayrıntılar medrese vakfiyelerinde kaydedilmiştir. Ayrıca bazı kanunnâmelerde hangi derecedeki medresede hangi derslerin okutulacağı yazılmış ve yirmili ve daha yukarı medreselerde okuyabilmek için öğrencinin önceden temel gramer ve mantık derslerini almış olması şartı konulmuştur. Medreselerde genellikle belâgatte: *Miftahu'l-ulûm*, *Mutavvel*, *Şerh-i Miftah*; kelâmda: *Hâşiye-i Tecrîd*, *Şerh-i Mevâkif*; fıkıhta: *Şerh-i Ferâiz*, *Tenkîh*, *Tavzih*, *Sadru's-şerîa*, *Meşârik*, *Hidâye*; usûl-i fıkıhta: *Telvîh*, *Tavzih Şerh-i Adud*; hadiste: *Buharî*, *Mesâbîh*; tefsirde: *Keşşâf*, *Beyzâvî* kitapları okutulmuştur (Ergün, 1996:1-16).

Belâgat dersi yirmili, otuzlu ve kırklı medreselerde kelâm, fıkıh, hadis dersleri ile birlikte verilen âlî (aletle ilgili) derslerden olup daha üst medreselerin dersleri arasında adına rastlanmamaktadır. Medreselerin asıl gayesi fıkıh ilminin tahsili olduğundan üst medreselerde fıkıh ve usûl-i fıkıh derslerinin ilk sırada yer aldığı dikkatten kaçmamaktadır.

Osmanlı Medreselerinde Belâgat Dersleri

Belâgat, Arapça bir kelime olup: “Kelâmın hâlin gereğine ve yerine uygun şekilde söylenmesi” demektir (Cevdet, 1323:41; Reşid, 1328:136). Belâgat *me'ânî*, *beyân*, *bedî'* olmak üzere üç bölüme ayrılmış ve edebî sanatlar bunlardan bedî' bölümünde anlatılmış, meânî bölümünde cümle, özne, yüklem, îcâz, itnâb vb. konular, beyan bölümünde ise mecaz, istiare, teşbih, kinâye gibi sanatlar açıklanmıştır. Osmanlı'da belâgat ile ilgili eserlerin medrese çizgisi ve medrese dışı çizgi olarak iki kolda kaleme alındığı, medrese çizgisinde yazılan eserlerde *Miftâh* ve onun son kısmını ele alan *Telhîs* adlı eserin belirleyici olduğu ve belâgate dair eserlerin de bu kitapların Arapça şerh ve haşiyeleri olduğu dikkati çekmektedir. Medrese dışı çizgideki eserlerde ise daha ziyade, Vatvat'ın *Hadâiku's-sihr* adlı eserinin etkili olduğu görülmektedir. Osmanlı medreselerinde belâgat sahasında en yaygın okutulan kitaplar *Muhtasar Me'ânî*, *Mutavvel*, *Îzâh*, *Miftah*, *Telhîs* ve Seyyid Şerîf'in *Miftah Şerhi* olmuştur.

Osmanlı'da belâgat ilmi genellikle Sirâcuddîn es-Sekkâkî (ö.1229)'nin Arapça *Miftahu'l-Ulûm*'u ve bu eserin telhis, şerh ve haşiyelerinden okutulmuştur. Bu eserin özeti ise Hatîb el-Kazvînî (ö.1339)'nin *Telhîsü'l-Miftâh* adlı eseri olup bu eser ve şerhleri Osmanlı'da belâgat konularının en çok okutulduğu kaynaklardır. Osmanlı medreselerinde belâgat dersleri genellikle *Şerh-i Miftâh* adlı eserden okutulmuş ve bu eser Seyyid Şerif, Sadeddin Teftazânî ve Şeyhülislâm İbni Kemâl'in aynı adı taşıyan eserlerinin ortak adı olmuştur. *Şerh-i Miftâh*, Sekkâkî'nin *Miftahu'l-Ulûm* adlı eserinin şerhi olup, bu kitaba atfen Fatih döneminde otuzlu (30-35 akçe yevmiyeli) medreselere *Miftah Medreseleri* denilmiştir. Sekkâkî'nin *Miftahu'l-Ulûm*'una dayanan medrese belâgat kitapları özet, şerh ve haşiye türü eserlerden ibaret olan *Telhîsü'l-Miftâh*, *Mutavvel* ve *Şerh-i Miftâh* adlı eserlerdir. Öncelikle bunları bir tanıyalım:

Miftâhu'l-Ulûm

Belâgat derslerinin dayandığı ana kaynak durumunda olan Sekkâkî'nin *Miftahu'l-Ulûm* adlı eseri üç bölüm olup, birinci bölüm sarf, ikinci bölüm nahiv ve üçüncü bölüm de meânî ve beyân ilimlerine ayrılmıştır. Beyân ve meânî ilimleri açıklandıktan sonra bedî' ilminde konu edilen sanatların mana ile ilgili olanlarından şunlar ele alınmıştır: Mutâbakat, mukâbele, müşâkele, mürâatü'n-nazîr, leff ü neşr, cem', tefrîk, taksîm, cem' maa't-taksîm, cem' maa't-tefrîk, cem' maa't-tefrîk ve't-taksîm, îhâm, te'kidü'l-medh bimâ yüşbihü'z-zem, tevcîh, sevku'l-ma'lûm, mesâka gayrihi (tecâhül), i'tirâz (haşv), istitbâ', iltifât, taklîlü'l-lafz ve lâ-taklîluhu (icâz ve itnâb). Lafza ait olanlar ise şunlardır: Tecnîs, tecnîsü't-tâm, tecnîsü'n-nâkıs, tecnîsü'l-müzeyyel, tecnîsü'l-muzâri/el-mutarraf, tecnîsü'l-lâhık, tecnîsü'l-müşevveş, kalb, maktûbu'l-küll, maktûbu'l-ba'z, maktûbu'l-mücennah, seci', tarsî'.

Telhîsü'l-Miftâh fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân

Bu eser, Hatib el-Kazvinî (ö.1339) tarafından *Miftâhu'l-Ulûm*'a yazılmış bir özet ve şerh olup, daha sonraki belâgat kitaplarının da temelini oluşturmıştır. Kazvînî bu eserinde *Miftâh*'ı özetlemekle kalmayıp, karışık yerleri açıklama, eksiklikleri tamamlama, gereksiz gördüğü yerleri çıkarma, birçok konuda Sekkâkî'nin görüşlerini reddedip kendi görüşlerini yazma gibi suretlerle kendi belâgat anlayışını ortaya koymuştur. Düzgün metod ve plânı

ile Osmanlı âlimlerince çok değerli bulunan ve aslını da gölgede bırakan bu eserle birlikte belâgatta yeni bir sürecin başladığı ve bu eserin yüzyıllarca medreselerde ders kitabı olarak okutulup yüzlerce muhtasar, şerh ve haşiyesinin yazıldığı görülmektedir. Belâgati müstakil bir ilmî bir şube hâline getiren bu esere ilk şerhi Kazvî'nin bizzat kendisi *el-Îzâh* adıyla yazarak diğer şârihlere öncülük etmiş ve belâgat çalışmaları şerh, haşiye, talik, ihtisar, nazma çekme şeklinde yedi asırdır bu iki eser üzerinde gerçekleşmiştir. Kazvî'nin *Telhîsu'l-Miftâh*'ı belâgat ilminin en faydalı eseri olarak nitelenmiş ve bu esere Teftâzânî'den baska el-Halhâlî, ez-Zevzenî (ö.1390), el-Bâbertî (ö.1384), es-Sübkî (ö.1370), Şemsüddin el-Konevî (ö.1386) gibi alimler de şerh yazmışlardır (Bulut, 2007:275-276).

Sadeddin Teftazânî (ö.1390)'nin hem *Miftahu'l-Ulûm* hem de *Telhîs* şerhi olup, bu şerhe *Mutavvel* adı verilmiş ve yüzyıllarca Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Daha sonra bu şerhi kendisi kısaltarak *Muhtasar* adını vermiştir. Medreselerde *Şerh-i Miftâh* olarak okutulan şerhler Seyyid Şerif, Teftazânî veya Şeyhülislâm İbni Kemâl'inki olmuş ve bu eserlerden hangisinin okutulacağı müderrisin seçimine bağlı bulunmuştur (Ergün, 1996:1-16).

el-Mutavvel

Teftâzânî'nin bu eseri Hatîb el-Kazvî (ö.1338)'nin *Telhîsu'l-Miftâh*'ının şerhi olup, *Şerhu'l-Mutavvel* veya *Şerhu Telhîsi'l-Mutavvel* adlarıyla da anılmıştır. Teftâzânî'nin belâgat sahasında yazdığı üç eser, Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-ulûm*'unun üçüncü kısmı ile dolaylı veya dolaysız irtibatlı olmuştur. Teftâzânî'nin, Kazvî'nin eserine yazdığı şerh ile Sekkâkî'nin eserine yazdığı şerhin konuları aynı olup eserin üçüncü kısmının şerhidir. Teftâzânî, *Mutavvel*'i 1342'de Herat'ta tamamlamıştır. Belâgat ilminin en faydalı eseri olarak kabul edilen Kazvî'nin *Telhîsu'l-Miftâh*'ına yazılan en ünlü şerh Teftâzânî'ninki olmuş, Teftâzânî'nin *Mutavvel*'ine de birçok haşiye yazılmıştır. *Mutavvel*'e Seyyid Şerif Cürcânî (ö.1413), Ebu'l-Kâsım el-Leysî es-Semerkandî (ö.1483) ve Siyâlkûtî (ö.1656) tarafından haşiye, Hasan Çelebi (ö.1481) tarafından da şerh yazılmıştır. Teftazânî kendi eseri *Mutavvel*'in kısaltılmış şeklini *el-Muhtasar* adıyla yazmış ve bu eser de medreselerde yaygın biçimde okutulmuştur. *Mısbah*, *Miftâhu'l-Ulûm*'a Seyyid Şerif Cürcânî tarafından yazılan şerh olup bu şerhe Osmanlı

müderrislerince birçok şerh ve hâşiye yazılmış ve Osmanlı medreselerinde en çok okunan kitaplardan birisi olmuştur (Ergün, 1996:1-16; Hızlı, 2008:35).

Medreselerde belâgat derslerinin dayandığı temel kitaplardan *Miftâhu'l-ulûm* ve onun şerhi *Telhîsu'l-Miftâh* arasında bazı farklar olup, bu farklar çoğu defa, *Miftâh*'da verilen kısa tarif ve tasnifin yeterli görülmeyle açıklama yapılmasından dolayı oluşmuştur. Mesela, mürâ'ât-ı nazîr ve müşâkele sanatlarına dair iki eserde geçen tariflere bir bakalım:

Miftâhu'l-ulûm: Mürâ'ât-ı nazîr, birbirine benzeşenleri bir araya toplamaktan ibârettir. (*Ve minhu murâ'ātu'n-nazîr, ve hiye 'ibâretün 'ani'l-cem'i beyne'l-müteşâbihât. s.424*)

Telhîsu'l-Miftâh: Mürâ'ât-ı nazîr, tenâsüb ve tevfiik diye de adlandırılır; münasip veya zıt, bir şeyi bir araya toplamaktır. Ona, sözü başlangıcına uygun sözle bitirmek demek olan teşâbühü'l-atrâf da denilir. (*ve minhü murâ'ātu'n-nazîr, ve yüsemme't-tenâsüb ve't-tevfik eyzan ve hiye cem'u emrin ve mâ-yunâsibu ev bi't-tezâddi ve nahvi eş-şemsü ve'l-kameri bi-husbânin. Ve minhâ mâ-yüsemma ba'duhum teşâbühü'l-atrâf ve hüve yahtemü'l-kelâme bi-mâ-yünâsibu ibtidâ'ihî fi'l-ma'nâ (vr.26b)*)

Miftâhu'l-ulûm: Müşâkele, bir şeyi başkasının sohbetinde gerçekleştigi için onun lafzıyla zikretmektir.

Telhîsu'l-Miftâh: Müşâkele, takdirî veya hakikî şekilde başkasının sohbetinde bulunmuş olsun; bir şeyi başkasının lafzı ile zikretmektir.

Görüldüğü üzere, *Miftâhu'l-ulûm*'un özeti olan *Telhîsu'l-Miftâh*'ta aslına ilave edilmiş birçok açıklayıcı bilgi bulunmaktadır.

SONUÇ

Osmanlı medreselerinde okutulan belâgat dersleri genellikle Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-ulûm* adlı kitabının üçüncü bölümü ve buna yazılmış şerh, özet, hâşiye, izah vb. çalışmalardan okutulmuştur. Bu kitap etrafında kaleme alınan çalışmalar *Muhtasar Me'ânî*, *Mutavvel*, *İzâh*, *Telhîs*, *Miftâh Şerhi* gibi adlar taşımıştır. *Miftâh'l-ulûm*'un en mükemmel özetini ise Hatîb

el-Kazvinî *Telhîs'l-Miftâh* adı ile yazmış, bu eserin de en önemli şerhini Teftâzânî, *Mutavvel* adı ile ortaya koymuştur. Medreselerde belâgat derslerinin genellikle *Şerh-i Miftâh* adlı eserden okutulduğu ve bu eserin de Seyyid Şerif, Sadeddin Teftazânî ve Şeyhülislâm İbni Kemâl'in aynı adı taşıyan eserlerinin ortak adı olduğu görülmektedir. *Şerh-i Miftâh*'a atfen Fatih döneminde otuzlu medreselere *Miftah Medreseleri* denilmesi ise bu kitabın öneminin bir göstergesidir. Ayrıca, yirmili, otuzlu ve kırklı medreselerde verilen belâgat dersleri de daima *Miftâhu'l-ulûm* ve onun şerhlerinden okutulmuştur.

KAYNAKÇA

- Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-i Osmâniyye*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1323.
Ahmed Reşid (Rey), *Nazariyyât-ı Edebiyye*, İstanbul, 1328.
Akgündüz, Murat, *Osmanlı Medreseleri -XIX. Asır-*, İstanbul: 2004.
Bulut, Ali, Hamza b. Turgud Aydınî ve Belâgata Dair El-Hevâdî fî-Şerhi'l-Mesâlik Adlı Eseri, OMÜİFD, S.24-25, s.275-291, Samsun, 2007
Büyük İslam Tarihi (BÎT. Doğuştan Günümüze), Çağ Yayınları, İstanbul,1989.
Ergün, Mustafa, "Medreselerde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları", *A.K.Ü.Anadolu Dil-Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Afyon, 1996.
Hızlı, Mefail, *Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler*, UÜ İlâhiyat Fakültesi Dergisi C.17, S.1, 2008, ss.25-46.
Kazvinî, Muhammed bin Abdurrahmân, *Telhîsü'l-Miftâh*, yazmalar.gov.tr, 01 Hk 91/2.
Özkan, Şerife Medrese Tâbirinin İlk Defa Ortaya Çıkışı, Selçuklular Zamanında Medreselerin Kuruluş Sebepleri ve Medrese Eitimi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üni. SBE, 2007.
Sekkâkî, *Miftâhu'l-ulûm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut: 1987.
Uzunçarşılı, İ.H. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara, 1988.